

ลักษณะพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมของการทอผ้าไหมยกทอง จันทรีโสมา จังหวัดสุรินทร์

Spatial of characteristics Chansoma golden brocade weaving, Surin province

กัณฐธร Lonkootod¹ และ จันทนีย์ จิรณัฐ²
Kuntasorn Lonkootod¹ and Chantanee Chiranthanut²

Received: 2022-05-23

Revised: 2023-03-15

Accepted: 2023-04-10

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยด้านกรรมวิธีการทอผ้าที่ส่งผลต่อการใช้พื้นที่และคุณลักษณะของการออกแบบพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมของการทอผ้าไหมยกทองจันทรีโสมา โดยศึกษาการก่อเกิดพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมและกรรมวิธีการทอผ้าที่มีความเฉพาะ ปัจจัยด้านกรรมวิธีการทอผ้าที่ส่งผลต่อพื้นที่ รวมถึงพัฒนาการของพื้นที่การทอผ้าและพื้นที่ภายในสถาปัตยกรรม โดยการทบทวนวรรณกรรมและการวิจัยภาคสนาม เพื่อนำไปสู่การค้นหาลักษณะเฉพาะของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมที่สะท้อนคุณลักษณะของพื้นที่ ซึ่งเป็นผลลัพธ์จากกระบวนการทอผ้า ผลการศึกษา พบว่า พัฒนาการของพื้นที่สถาปัตยกรรมมีการเปลี่ยนแปลงในสามช่วงเวลาตามการเปลี่ยนอาคาร อันเนื่องมาจากวัตถุประสงค์และปัจจัยด้านกรรมวิธีการทอผ้าที่ได้มีการผันเปลี่ยนไปตามช่วงเวลา และในด้านการวิธีการทอเป็นตัวกำหนดลักษณะพื้นที่ พื้นที่จึงถูกออกแบบเพื่อรองรับวัตถุประสงค์ที่วางไว้และแก้ไขปัญหาจากประสบการณ์ที่เคยมีมา ซึ่งคุณลักษณะเชิงพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมของผ้าไหมยกทองจันทรีโสมา ทั้งพื้นที่การทอผ้าและพื้นที่ภายในสถาปัตยกรรมล้วนมีความสัมพันธ์กับปัจจัยกรรมวิธีการทอผ้าที่แตกต่างจากกรรมวิธีแบบทั่วไป โดยพบปัจจัยการทอผ้าที่มีผลต่อลักษณะเชิงพื้นที่ที่สำคัญ คือ ปัจจัยด้านผลผลิตและปัจจัยด้านกิจกรรมในการทอผ้า เพื่อนำไปสู่องค์ความรู้ในด้านการศึกษาพื้นที่ และการออกแบบพื้นที่ของสถาปัตยกรรมของการทอผ้าไหมยกทองจันทรีโสมาอย่างเหมาะสมต่อไป

คำสำคัญ: ลักษณะเชิงพื้นที่, พร็อกซีมิक्स, ผ้าไหมยกทองจันทรีโสมา, พื้นที่การทอผ้า, สุรินทร์

¹ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

(Faculty of Architecture, Khon Kaen University)

ผู้เขียนหลัก (corresponding author) E-mail: kuntasorn@kkumail.com

² คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

(Faculty of Architecture, Khon Kaen University)

Abstract

The objective of this article is to study weaving factors and weaving processes that affect spatial characteristics Chansoma golden brocade weaving and the beginning of a unique weaving technique which has an influence on space design and the spatial development of Chansoma brocade architecture. By reviewing the literature along with a field study, it is possible to discover the spatial characteristics of the weaving spaces and architectural spaces. The study has shown that the architectural space changed as each phase progressed. The features of the space are determined by the weaving process, which has evolved over time as the weaving process' objectives and factors have changed. As a result, the space is created to fulfill the intended purpose and to solve issues that have arisen in the past. The spatial characteristics of the Chansoma golden brocade architecture, both the weaving area and the area within the architecture, are all related to the factors of the weaving process that are different from the general weaving process of the community in the past. The weaving factors that affect spatial characteristics are the weaving productivity factors, activity factors, and other factors. Furthermore, the research contributed to a suitable knowledge of architectural space and area design in Chansoma brocade architecture.

Keywords: spatial characteristics, proxemics, Chansoma golden brocade, silk weaving space, Surin

บทนำ

ผ้าไหมยกทองเป็นงานศิลปะแขนงหนึ่งที่เป็นสิ่งที่ทรงคุณค่า และสร้างชื่อเสียงให้แก่ประเทศไทยอย่างมาก ในอดีตการทอผ้าไหมยกทองถูกจำกัดไว้ในสำนักพระราชวังเท่านั้น ต่อมาสำนักพระราชวังได้มีการเผยแพร่กรรมวิธีการทอผ้าสู่พื้นที่ในท้องถิ่นในประเทศไทย โดยแต่ละท้องถิ่นได้นำวิธีการทอผ้าไหมยกทองแบบราชสำนักโบราณมาผสมผสานกับการทอผ้าแบบพื้นถิ่นแต่ละที่ เกิดเป็นระบบการทอผ้าไหมยกทองแบบใหม่ ซึ่งส่งผลต่อการใช้งานของพื้นที่และสัดส่วนของสถาปัตยกรรม ที่สัมพันธ์กับกิจกรรมและกรรมวิธีการทอผ้า แต่เนื่องจากกระบวนการผลิตผ้าไหมยกทองมีกรรมวิธีที่ซับซ้อนและต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ปัจจุบันในประเทศไทยจึงยังคงกิจกรรมการทอผ้าไหมยกทองจำกัดเพียงไม่กี่แห่ง

บรรดากลุ่มผู้ทอผ้าไหมยกทองที่มีชื่อเสียงที่สุดในประเทศไทย คือ กลุ่มทอผ้าไหมยกทองจันทร์โสม หมู่บ้านท่าสว่าง จังหวัดสุรินทร์ กล่าวคือ การทอผ้าไหมหนึ่งพันสัร้อยสิบหกตะกออันเป็นคุณลักษณะเฉพาะของพื้นที่ ซึ่งต้องทอด้วยเทคนิคพิเศษเฉพาะตัว และด้วยกรรมวิธีการทอแตกต่างจากการทอผ้าไหมแบบทั่วไป จึงส่งผลต่อการใช้งานพื้นที่และสัดส่วนของพื้นที่

จากการลงภาคสนามเก็บข้อมูลเบื้องต้น พบว่า สถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทร์โสมมีความเฉพาะและแตกต่างจากที่อื่น ๆ เนื่องจากลวดลายผ้าที่มีความเฉพาะที่ซับซ้อนแบบราชสำนักโบราณ จึงต้องใช้ตะกอหลายตั้งแต่ 100 จนถึง 1000 ตะกอขึ้นไป เนื่องจากจำนวนตะกอที่มีจำนวนมากเป็นพิเศษจึงต้องเลือกใช้ตะกอหลายในแนวตั้งและไม่สามารถตั้งกึ่งอยู่บนพื้นที่ในระดับเดียวได้ จึงต้องสร้างโรงทอผ้าเป็น 2 ระดับเพื่อรองรับความยาวของตะกอที่แขวนและร้อยจากด้านบนลงมาอย่างเป็นระบบระเบียบ ซึ่งจากการสำรวจและการสัมภาษณ์เบื้องต้น สถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทร์โสมนี้ถูกออกแบบเบื้องต้นให้รองรับพื้นที่การใช้งานที่สอดคล้องต่อปัจจัยทั้งด้านกรรมวิธีการทอผ้าเป็นหลัก มีการคำนึงถึงด้านกิจกรรมของผู้ทอด้วยบางส่วน อันส่งผลต่อรูปแบบการจัดพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมที่มีความโดดเด่นแตกต่างไปจากสถาปัตยกรรมเพื่อการทอผ้าที่เคยปรากฏมาก่อนหน้านี้ และยังพบว่าสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทร์โสม ถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบตามปัจจัยที่เปลี่ยนไป เพื่อปรับตัวตามสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมในวิถีร่วมสมัยและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงหัตถกรรมให้กับหมู่บ้านท่าสว่างมากขึ้น ซึ่งเป็นคำถามหลักของการศึกษาว่า คุณลักษณะพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทร์โสมเป็นอย่างไร มีพัฒนาการของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมในแต่ละช่วงเวลาเป็นอย่างไร ปัจจัยด้านกรรมวิธีการทอมีผลต่อการออกแบบพื้นที่หรือไม่ อย่างไร

บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาปัจจัยด้านกรรมวิธีการทอผ้าที่ส่งผลต่อการใช้งานพื้นที่และคุณลักษณะของการออกแบบพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมสำหรับการทอผ้าไหมยกทองจันทร์โสม โดยศึกษาการก่อเกิดกรรมวิธีการทอผ้า ปัจจัยด้านกรรมวิธีการทอผ้าที่ส่งผลต่อคุณลักษณะทางพื้นที่ทอผ้าและพื้นที่ภายในโดยรวมของสถาปัตยกรรม จากการทบทวนวรรณกรรมและการวิจัยภาคสนาม เพื่อนำไปสู่การค้นหาลักษณะเฉพาะของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทร์โสม ที่สะท้อนถึงคุณลักษณะของพื้นที่ซึ่งเป็นผลลัพธ์จากกระบวนการทอผ้าและผลการศึกษา และนำไปสู่การเป็นองค์ความรู้ให้ผู้สนใจสามารถนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษารั้งนี้ ไปศึกษาต่อในด้านกระบวนการทอผ้าไหมยกทอง ที่ปรับเปลี่ยนการใช้งานของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมต่อไป

บททวนวรรณกรรม

Oliver (1997) ได้กล่าวถึง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการก่อกำเนิดพื้นที่การใช้งานและรูปแบบทางสถาปัตยกรรม จากแนวคิดของ Hall (1966) ในหนังสือ Encyclopedia of vernacular architecture ว่าการใช้งานและหน้าที่ของสถาปัตยกรรมนั้น ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อสนองต่อวัตถุประสงค์และความต้องการของผู้ใช้งานสถาปัตยกรรมนั้น ๆ ขึ้นอยู่กับว่าผู้ใช้งานสถาปัตยกรรมมีความต้องการต่อพื้นที่การใช้งานอย่างไร โดยผู้ใช้งานแต่ละคนมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่หลากหลาย ทั้งทางด้านสภาพแวดล้อม ความเชื่อ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สังคม และอาชีพ จึงเกิดความต้องการที่แตกต่างกัน ส่งผลต่อการออกแบบพื้นที่และขนาดของพื้นที่เพื่อสนองต่อวัตถุประสงค์และความต้องการ การออกแบบจึงเป็นสิ่งที่ช่วยแก้ปัญหาเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายหรือจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ แสดงให้เห็นว่าในการออกแบบจะเริ่มจากปัญหา มีการตั้งเป้าหมายที่มาจากปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง มีกิจกรรมการทำงานเพื่อแก้ปัญหาที่เคยเกิดขึ้นและรวบรวมผสมผสาน เพื่อให้บรรลุตามความประสงค์ของการใช้งานที่กำหนดไว้

จากแนวคิดดังกล่าว Oliver (2006) ได้ยกตัวอย่างปัจจัยด้านเศรษฐกิจและอาชีพที่ส่งผลต่อลักษณะของพื้นที่ โดยได้อธิบายว่า พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นส่วนใหญ่ได้รับการศึกษา และบันทึกว่าพื้นที่ของสิ่งก่อสร้างหรือสถาปัตยกรรมเหล่านี้ ช่วยทำหน้าที่ด้านเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพของผู้ใช้งาน เช่น ในบางพื้นที่ทรัพย์สินที่สำคัญที่สุดของพวกเขา คือ ไร่นา จึงได้ก่อสร้างอาคารซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของครอบครัวในฟาร์ม ซึ่งนอกจากทำหน้าที่เป็นที่อยู่อาศัยยังมีพื้นที่ที่ปลูกของสัตว์ที่เก็บพืชผลผลิตหรือเก็บอุปกรณ์ในฟาร์ม นอกจากนี้ กรณีที่ผู้ใช้งานอาคารไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ชุมชนชายฝั่งทะเลที่มีการดำรงชีวิตบนพื้นฐานอาชีพประมง การก่อสร้างพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมของพวกเขาจึงมีการออกแบบให้ส่วนหนึ่งเป็นที่อยู่อาศัยและมีพื้นที่เก็บเรือ ซึ่งเป็นพาหนะในการประกอบอาชีพที่สำคัญร่วมด้วย แสดงให้เห็นว่าความต้องการที่แตกต่างกันระหว่างอาชีพและวัฒนธรรมนั้น จะส่งผลต่อการใช้พื้นที่และรูปแบบพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกัน

Hall (1966) กล่าวถึง แนวคิดเรื่องพฤติกรรมมนุษย์และการจัดการพื้นที่ โดยให้นิยามคำว่า ระยะห่างระหว่างบุคคล หรือพร็อกซีมิกส์ (proxemics) ว่าเป็นการสังเกตและทฤษฎีที่เชื่อมโยงกันเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ของมนุษย์เป็นการอธิบายเพิ่มเติมและสะท้อนเกี่ยวกับวัฒนธรรม รวมถึงบ่งบอกความสัมพันธ์ผ่านการเว้นพื้นที่และระยะการสื่อสารระหว่างมนุษย์ ตามคำกล่าวของ Hall (1966) การศึกษาพร็อกซีมิกส์นั้นมีค่าการประเมินไม่เพียงแต่วิธีที่ผู้คนมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในชีวิตประจำวันเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการจัดพื้นที่ในบ้านและอาคารของมนุษย์และท้ายที่สุด คือ การจัดวางผังเมือง นอกจากนี้ พร็อกซีมิกส์ยังคงเป็นองค์ประกอบที่ซ่อนอยู่ในการสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งถูกเปิดเผยผ่านการสังเกตและได้รับอิทธิพลอย่างมากจากวัฒนธรรม กล่าวคือ การศึกษาการใช้พื้นที่ของมนุษย์ และผลกระทบที่ความหนาแน่นของประชากรมีต่อพฤติกรรม การสื่อสาร และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ทำให้พร็อกซีมิกส์เป็นหนึ่งในหลายหมวดหมู่ย่อยในการศึกษาการสื่อสารแบบอวัจนภาษา รวมถึง สัมผัส (haptics) จลนศาสตร์ (การเคลื่อนไหวของร่างกาย) ภาษาเสียง หรือการสื่อความหมายด้วยเสียง (paralanguage) และโครงสร้างของเวลา (chronemics)

จากการวิเคราะห์แนวคิดพร็อกซีมิกส์ของ Hall (1966) สามารถนำไปสู่การศึกษาในบทความนี้ และปรับใช้ในศึกษารูปแบบพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม ซึ่งอธิบายว่าสถาปัตยกรรมเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยถ่ายทอด

วัฒนธรรม โดยการออกแบบพื้นที่ที่จะช่วยควบคุมการใช้งานของผู้ใช้ และวางกรอบพฤติกรรมของผู้ใช้งาน และสามารถนำมาปรับใช้ในการศึกษาให้เกิดความเข้าใจถึงปัจจัย ค่านิยม การใช้ชีวิต พฤติกรรม และความเชื่อ รวมถึงรูปแบบกิจกรรมใหม่ที่เกิดขึ้นตามวัฒนธรรมที่ต่างไปจากอดีต อันเป็นกลไกและเป็นตัวเร่งในการผลิตความหลากหลายในหลายนัยยะ แสดงถึงสถาปัตยกรรมเกี่ยวกับแนวทางการทำงานร่วมกัน หรือความพยายามของสถาปัตยกรรมภายใต้กรอบการรักษา สืบทอด และอนุรักษ์เรื่องราว

จากแนวคิดทั้งสองแนวคิดที่ได้กล่าวมาข้างต้น เป็นแนวทางในการศึกษาและอธิบายถึงกลไกการก่อเกิดลักษณะของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมของจันทรีโสมมา อันเนื่องมาจากปัจจัยด้านกรรมวิธีการทอผ้าโดยชี้ให้เห็นถึงปัจจัยและความต้องการในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมแตกต่างกันที่มีผลต่อการออกแบบลักษณะพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกัน นอกจากนี้พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมยังสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมหรือวัตถุประสงค์ที่เปลี่ยนไป อันเนื่องมาจากเศรษฐกิจและเทคโนโลยีที่ก้าวหน้ามากขึ้น เพื่อปรับปรุงแก้ไขจากปัญหาเดิมที่เคยเกิดขึ้น ส่งผลต่อวัสดุและเทคนิคการก่อสร้าง รูปแบบพื้นที่ที่สอดคล้องต่อปัจจัยด้านต่าง ๆ จึงถูกออกแบบเพื่อแก้ปัญหาและบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่วางไว้ โดยเลือกการนำเอาองค์ประกอบมาจัดเรียงให้เกิดรูปแบบพื้นที่แบบใหม่ ที่ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ในแต่ละด้านของผู้ใช้ และเนื่องจากการศึกษาคุณลักษณะพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมสำหรับการทอผ้าไหมยกทองจันทรีโสมมา โดยมีคำถามของการศึกษาว่า ปัจจัยด้านกรรมวิธีการทอผ้ามีผลต่อการออกแบบพื้นที่หรือไม่ และปัจจัยเหล่านั้นมีความสัมพันธ์ต่อลักษณะของพื้นที่อย่างไร

นอกจากนี้ จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสู่ความทันสมัย ได้อธิบายถึงการปรับตัวของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมสำหรับการผลิตผ้าไหมยกทองจันทรีโสมมา จากทฤษฎีภาวะทันสมัย พบว่า การพัฒนาสังคมที่ผ่านมายู่บนฐานความคิดของการพัฒนาสังคมกระแสหลัก ที่ให้ความสำคัญกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวมศูนย์กลางการพัฒนาไว้ที่ส่วนกลาง ทิศทางในการพัฒนาส่วนใหญ่จึงถูกกำหนดระบบทุนนิยมเป็นหลัก จากตัวอย่างประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างประเทศโลกตะวันตกมีบทบาทอย่างกว้างขวางในการกำหนดรูปแบบ ทิศทางในการพัฒนา และถ่ายทอดแนวคิดความเป็นต้นแบบดังกล่าวลงสู่ประเทศโลกที่สาม (the third world) ซึ่งเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนาของสังคมโลกเป็นอย่างยิ่ง และเป็นที่มาของการแพร่กระจายระบบเศรษฐกิจแบบทุนเสรีนิยม เกิดการปรับตัวให้ก้าวทันตามประเทศต้นแบบ ทำให้การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยนั้น อาจกล่าวได้ว่า มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายที่ได้รับอิทธิพลจากการแผ่ขยายอำนาจของประเทศตะวันตก เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอย่างรวดเร็ว เช่น เทคโนโลยี การศึกษา สาธารณูปโภคต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วนี้อาจส่งผลให้เกิดคุณประโยชน์และเกิดโทษ ทั้งความไม่สอดคล้องกับขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม และลักษณะทางกายภาพของท้องถิ่นของสังคมที่กำลังพัฒนาตามกระแส (Pattamasirawat, 2004; Rukspollmuang, 2002; Sirasoonthorn, 2004)

ระเบียบวิธีวิจัยและกรอบการศึกษา

การศึกษานี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ลักษณะพื้นที่และการออกแบบสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทรีโสมมา” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษา (1) การก่อเกิดคุณลักษณะพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมและกรรมวิธีการทอผ้า (2) คุณลักษณะพื้นที่ทอผ้าไหมยกทองจันทรีโสมมาและปัจจัยด้านกรรมวิธีการทอผ้า และ

(3) คุณลักษณะพื้นที่ภายในสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทร์โสมมาและปัจจัยด้านกรรมวิธีการทอผ้า ผ่านการทบทวนวรรณกรรมและการวิจัยภาคสนาม ตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2563 จนถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2565 เพื่อนำไปสู่การค้นหาลักษณะเฉพาะสถาปัตยกรรมสำหรับการผลิตผ้าไหมยกทองจันทร์โสมมาที่สะท้อนคุณลักษณะของพื้นที่ซึ่งเป็นผลลัพธ์จากกระบวนการทอผ้า และวิถีท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับที่ว่างขณะลงพื้นที่ภาคสนามได้ทำการจัดบันทึกตำแหน่ง องค์ประกอบ ขนาด และสัดส่วนของรูปแบบสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทร์โสมมา และใช้การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างผ่านแกนนำและผู้ทอกลุ่มทอผ้าจันทร์โสมมาร่วมถึงคนในชุมชนท่าสว่างมาใช้ในการจัดระบบข้อมูล ศึกษาเปรียบเทียบ และประมวลผลเกี่ยวกับการจัดการที่ว่าง เพื่อสรุปผลการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นคุณลักษณะของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเด็นสำคัญ ได้แก่

1. การก่อเกิดคุณลักษณะพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมและกรรมวิธีการทอผ้า

จากการสัมภาษณ์จากผู้เชี่ยวชาญและแกนนำกลุ่มจันทร์โสมมา (Taragoonngernthai, 2020) พบว่า ประเทศไทยในอดีตผ้าไหมยกทองเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่ถูกสวมใส่ในราชวงศ์และจำกัดการทออยู่ภายในราชวัง ด้วยยุคสมัยที่เปลี่ยนไปกรรมวิธีการทอผ้าไหมยกทองได้ถูกแพร่กระจายสู่ภายนอกตามที่ตั้งต่างๆ ในประเทศ พื้นที่เหล่านั้นได้นำกรรมวิธีทอผ้าจากสำนักพระราชวังมาผสมผสานกับภูมิปัญญาการทอผ้าแบบพื้นถิ่นดั้งเดิมของตน ส่งผลทำให้เกิดระบบการทอแบบใหม่และมีผลต่อลักษณะของพื้นที่ใช้งานที่สัมพันธ์กับกรรมวิธีการทอผ้า

หนึ่งในกลุ่มทอผ้าไหมยกทองที่มีชื่อเสียงที่สุดในประเทศไทย คือ กลุ่มทอผ้าไหมยกทองจันทร์โสมมาหมู่บ้านท่าสว่าง จังหวัดสุรินทร์ โดยมีจุดเริ่มต้นจากเมื่อครั้งที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง มีพระราชเสาวนีย์ให้ฟื้นฟูการทอผ้าไหมยกทองโบราณว่าทำอย่างไรผ้าไหมถึงจะมีความเนียนนุ่ม สามารถก่ายอยู่ในกำมือเดียวได้เหมือนผ้าไหมยกทองสมัยโบราณ ผู้ก่อตั้งกลุ่มจันทร์โสมมาได้รับพระราชเสาวนีย์เพื่ออาสาฟื้นฟูการทอผ้าแบบราชสำนักโบราณ และทำการสืบสานการทอผ้าแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมู่บ้านท่าสว่าง นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ก่อนหมู่บ้านท่าสว่างได้รับการยอมรับการทอผ้าไหมยกทองจากสำนักพระราชวัง ชาวบ้านในหมู่บ้านประกอบอาชีพทอผ้า มีความเชี่ยวชาญในการทอ “ไหมน้อย” ซึ่งเป็นไหมชนิดที่มีความอ่อนนุ่มเหมาะสำหรับการนำไปทอผ้าไหมยกทองที่นุ่มเนียนเหมือนผ้าไหมยกทองแบบราชสำนักโบราณ คนในหมู่บ้านจะทอผ้าตามครัวเรือนของแต่ละบุคคล ผู้ก่อตั้งกลุ่มจันทร์โสมมาถึงเห็นถึงศักยภาพของคนในหมู่บ้านที่จะสามารถผลิตผ้าไหมยกทอง ที่สอดคล้องกับแนวคิดและพระราชเสาวนีย์ได้ จึงก่อตั้งกลุ่มทอผ้าไหมยกทองจันทร์โสมมา โดยในปี พ.ศ. 2540 ได้รวบรวมคนในชุมชนเพื่อทอผ้าไหมยกทองด้วยกรรมวิธีเฉพาะ เนื่องจากแกนนำกลุ่มจันทร์โสมมา (Taragoonngernthai, 2020) เกิดและเติบโตท่ามกลางญาติพี่น้องที่เป็นช่างทอผ้าทั้งหมู่บ้านท่าสว่าง จึงซึมซับภูมิปัญญาการทอผ้าไหมของคนในหมู่บ้านท่าสว่างได้อย่างลึกซึ้ง และได้ร่ำเรียนจนจบปริญญาตรีคณะศิลปะประจำชาติ เอกจิตรกรรมไทย

จากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตเพาะช่าง จึงได้นำองค์ความรู้และประสบการณ์ที่ได้สะสมมาออกแบบกรรมวิธีการทอผ้าที่มีความเฉพาะของกลุ่มจันทรโสมมา ในระหว่างที่ร่ำเรียนจึงทำให้มีความรู้ด้านสถาปัตยกรรมและได้ออกแบบพื้นที่ในการทอที่เอื้อต่อกรรมวิธีการทอ อันเป็นเป็นคุณลักษณะของจันทรโสมมาในเวลาต่อมา

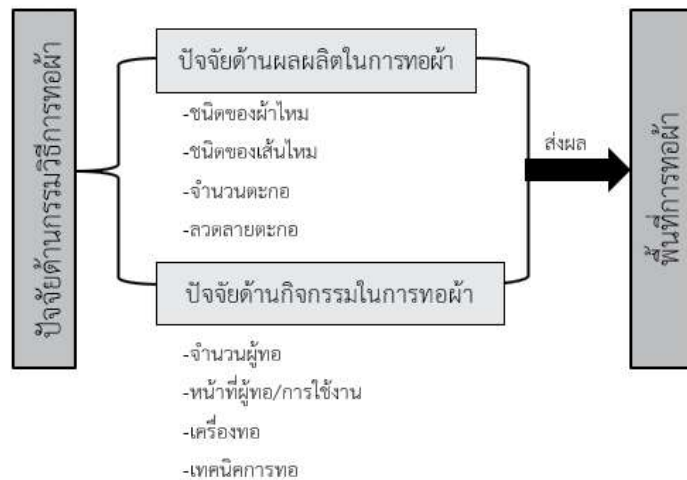
กลุ่มทอผ้าจันทรโสมมาได้รับการยกย่องว่า “ทอผ้าไหมหนึ่งพันสีร้อยสิบหกตะกอก” ซึ่งเกิดจากเทคนิคการทอผ้าที่ผสมผสานระหว่างการทอแบบราชสำนัก กับเทคนิคการทอผ้าแบบพื้นบ้านของจังหวัดสุรินทร์ เพื่อให้ได้ลวดลายเฉพาะของที่นี่และเป็นผลผลิตอันทรงคุณค่าต่อประเทศไทย กลุ่มจันทรโสมายังมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมในด้านวัฒนธรรมการทอผ้าและการท่องเที่ยวของหมู่บ้านท่าสว่างอีกด้วย เนื่องจากก่อนที่จะมีกลุ่มทอผ้าไหมยกทองจันทรโสมมา วัฒนธรรมการทอผ้าในหมู่บ้านท่าสว่างเริ่มเลือนหายไป เนื่องจากคนในหมู่บ้านไม่สามารถหารายได้ที่เพียงพอจากการทอผ้า แต่เมื่อกลุ่มทอผ้าจันทรโสมมาเกิดขึ้น ช่วยสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ดีในด้านการท่องเที่ยวเชิงหัตถกรรม คนในหมู่บ้านจึงมีช่องทางในการสร้างรายได้จากการทอผ้ามากขึ้น ตลอดจนทำให้มีผู้ติดตามแต่ละครัวเรือนภายในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น

ภาพที่ 1 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบพื้นที่การทอผ้าระหว่างแบบท้องถิ่นดั้งเดิมของ (ซ้าย) หมู่บ้านท่าสว่าง และ (ขวา) กลุ่มจันทรโสมมา จังหวัดสุรินทร์

2. คุณลักษณะพื้นที่ทอผ้าไหมยกทองจันทรโสมมาและปัจจัยด้านกรรมวิธีการทอผ้า

จากการบันทึกองค์ประกอบและตำแหน่งขององค์ประกอบของพื้นที่ผ้าไหมยกทองที่มีความเฉพาะผ่านการลงพื้นที่ภาคสนามทั้งในกลุ่มทอผ้าจันทรโสมมาและบริบทภายในหมู่บ้านท่าสว่าง โดยศึกษาข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อองค์ประกอบและรูปแบบของพื้นที่ทอผ้าจันทรโสมมา เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับองค์ประกอบและรูปแบบพื้นที่ทอผ้าแบบท้องถิ่นทั่วไปของหมู่บ้านท่าสว่าง โดยการศึกษาด้านกรรมวิธีการทอผ้าที่ส่งผลต่อการออกแบบพื้นที่การทอผ้าจากการสัมภาษณ์ สามารถแบ่งเป็น 2 ปัจจัย (ดังภาพที่ 2) ดังนี้

ภาพที่ 2 ปัจจัยด้านกรรมวิธีการทอที่ส่งผลต่อพื้นที่การทอผ้าของจันทรโสม

2.1 ปัจจัยด้านกิจกรรมวิธีการทอผ้าที่ส่งผลต่อการออกแบบพื้นที่ ประกอบด้วย

1) ด้านผลผลิตของการทอผ้า

Jiranakhorn (2007) ได้กล่าวว่า โดยดั้งเดิมแล้วหมู่บ้านท่าสว่างมีความเชี่ยวชาญ “ไหมน้อย” ซึ่งเป็นไหมชนิดที่มีความอ่อนนุ่ม และมีการทอผ้าไหมแบบลวดลายผ้าไหมดั้งเดิมที่ใช้จำนวนตะกอไม่มาก ประมาณ 2 - 30 ตะกอ และไม่ซับซ้อนมากสามารถทอด้วยคนเดียวได้ ลวดลายผ้าไหมดั้งเดิมของหมู่บ้านท่าสว่าง ได้แก่ ลายโฮล ลายอัมปรม ลายสมอ ลายมัดหมี่ เป็นต้น ต่อมาเมื่อกลุ่มทอผ้าไหมยกทองจันทรโสมได้ก่อตั้งขึ้น ได้นำกรรมวิธีการทอผ้าแบบพื้นบ้านท่าสว่างมาประยุกต์ผสมผสานกับการทอผ้าไหมยกทองแบบราชสำนัก ผ่านการใช้เส้นไหมน้อยที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของหมู่บ้านท่าสว่าง ลวดลายของกลุ่มทอผ้าจันทรโสมเป็นลวดลายเฉพาะของพื้นที่ ได้แก่ ลายเทพนม ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายฝ้ายกดอก ลายราชวัตร ฝ้ายกดอก (ยกไหม) เป็นต้น (ดังภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 การเปรียบเทียบลวดลายผ้าไหมแบบท้องถิ่นดั้งเดิมของหมู่บ้านท่าสว่างและพื้นที่การทอผ้าไหมยกทองของกลุ่มจันทรโสม (ซ้าย) ลวดลายผ้าไหมดั้งเดิมของหมู่บ้านท่าสว่าง และ (ขวา) ลวดลายของกลุ่มทอผ้าจันทรโสม

ที่มา: Tourism Authority of Thailand Surin (2016)

2) ด้านกิจกรรมและการใช้พื้นที่ในการทอผ้า

การทอผ้าแบบท้องถิ่นดั้งเดิม ใช้ผู้ทอผ้าเพียงคนเดียว โดยผู้ทอเพียงคนเดียวนั้นจะทำหน้าที่ทอ ตั้งแต่กระบวนการแรกจนสิ้นสุด แต่กระบวนการทอผ้าของกลุ่มทอผ้าจันทรโสมาต้องใช้ผู้ทอ 4 - 5 คน ในกระบวนการทอ โดยมีผู้ทอที่ทำหน้าที่พุ่งกระสวยผ้า จำนวน 1 คน ผู้ทอที่ทำหน้าที่มัดตะกอให้ขึ้นลงตาม ลำดับ และมัดมัดตะกอให้เส้นยืนแยกออกตามจังหวะลาย จำนวน 2 คน และผู้ทอที่ทำหน้าที่ขัดไม้ตะกอกับ เส้นยืนให้เกิดลวดลายและเกิดความเป็นระเบียบซึ่งอยู่ตำแหน่งด้านล่าง ปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้นส่งผลต่อขนาด ของเครื่องทอผ้าซึ่งก็ทอผ้าแบบดั้งเดิมมีขนาด 1.10 x 2.36 x 1.67 เมตร แต่ทอผ้าของจันทรโสมามีขนาด 1.65 x 4.00 x 3.20 เมตร (ดังตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบปัจจัยกรรมวิธีการทอระหว่างแบบท้องถิ่นดั้งเดิมของหมู่บ้านท่าสว่างและ กลุ่มจันทรโสมา

รายการ	ปัจจัยด้านผลผลิตในการทอผ้า					ปัจจัยด้านกิจกรรมในการทอผ้า
	ชนิดของผ้า ใหม่	ชนิดของ เส้น ใหม่	จำนวน ตะกอ	ลวดลาย	จำนวน ผู้ทอ	หน้าที่ผู้ทอ
1. ปัจจัยด้าน กรรมวิธีการ ทอผ้าแบบท้องถิ่นดั้งเดิมของ หมู่บ้านท่าสว่าง	ผ้าไหมพื้น บ้าน	ไหมน้อยหลิบ และไหมน้อย	2-30 ตะกอ	ลายโฮล ลายอัมปรม ลายสมอ ลายมัดหมี่ ลายหางกระรอก ลายดอกพิกุล	1 คน	ผู้ทอคนเดียว ทำหน้าที่ทุกอย่าง ตั้งแต่ต้นจนจบกระบวนการ
2. ปัจจัยด้าน กรรมวิธีการทอ ผ้าแบบจันทร โสมา	ผ้าไหมยกทอง	ไหมน้อย	100-1,416 ตะกอ	ลายเทพพนม ผ้าพิมพ์ลายอย่างพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายผ่ายกดอก ลายราชวัตร ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ (เขียนทอง) ผ่ายกดอก (ยกใหม่)	4-5 คน	1 คน ทำหน้าที่ ทอและพุ่ง กระสวยทอผ้า 1 คน ทำหน้าที่กำหนดลวดลาย โดยการขัดไม้กับตะกอ 2 คน มัดตะกอให้ขึ้นลงตาม ลำดับลายและมัดมัดตะกอให้เส้น ยืนแยกออกตามจังหวะลาย

2.2 ปัจจัยรูปแบบพื้นที่การทอผ้า

1) พื้นที่การทอผ้าแบบหลุมไต้ดิน

วงแรกของการก่อตั้งกลุ่มทอผ้าไหมยกทองจันทรโสมา ผู้ก่อตั้งได้มีการออกแบบพื้นที่การทอผ้า ให้ที่สามารถรองรับจำนวนตะกอที่มากเป็นพิเศษ แต่ยังคงอยู่ในข้อจำกัดเรื่องพื้นที่ภายในอาคารที่ยังรองรับ จำนวนพื้นที่ทอผ้าได้ไม่มาก จึงมีแนวคิดการออกแบบพื้นที่การทอที่สามารถประหยัดพื้นที่ได้โดยการขุดหลุม ลงไปไต้ดินประมาณ 2.20 เมตร เพื่อรองรับตะกอที่มีจำนวนมากในแนวดิ่งและขนาดพื้นที่การทอผ้าแบบหลุม ไต้ดินยังมีขนาดกว้างและยาวกว่าพื้นที่การทอแบบท้องถิ่นดั้งเดิมของหมู่บ้านท่าสว่าง เพื่อที่จะสามารถวาง ตำแหน่งการทอผ้าของผู้ทอจำนวน 4 - 5 คนได้ ในช่วงสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทรโสมาหลังแรก (พ.ศ. 2540 - พ.ศ. 2545) วัสดุมีการใช้คอนกรีตในการหล่อทำเป็นหลุมไต้ดิน และจากการสัมภาษณ์ผู้ใช้งาน ณ ตอนนั้น พบว่ามีปัญหาเกี่ยวกับสัตว์ที่ตกลงไปในหลุมและปัญหาการกักขังของน้ำฝนบ่อยครั้ง (ดังภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 พื้นที่การทอผ้าแบบหลุมใต้ดิน

2) พื้นที่การทอผ้าแบบบนดิน

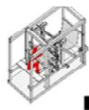
หลังจากการเกิดปัญหาของความไม่สะดวกสบายในการทอผ้าของผู้ทอในพื้นที่การทอแบบหลุมใต้ดิน แกนนากลุ่มจันทร์โสมาได้มีแนวคิดพัฒนาพื้นที่ให้แก้ไขปัญหา โดยการเปลี่ยนเป็นพื้นที่การทอผ้าแบบบนดิน และพื้นที่การทออยู่ในสถาปัตยกรรมที่มี 2 ระดับและมีขนาดใหญ่ เพื่อที่จะรองรับพื้นที่ทอผ้าที่จำเป็นต้องใช้พื้นที่ขนาดกว้างและยาวกว่าพื้นที่การทอผ้าแบบหลุม จากการสัมภาษณ์ผู้ใช้งานและการใช้งานพื้นที่การทอผ้าแบบบนดิน พบว่า การสัญจรเข้า-ออกของผู้ทอเกิดความไม่ซับซ้อน และตรงไปตรงมา ทำให้ผู้ทอที่ทำแต่ละหน้าที่สามารถเข้าถึงพื้นที่ตำแหน่งของตนได้ง่าย และผู้ทอแต่ละตำแหน่งมีพื้นที่ในการทำงานไม่สร้างความอึดอัดในการทอผ้า (ดังภาพที่ 5)

ภาพที่ 5 พื้นที่การทอผ้าแบบบนดิน

จากผลการศึกษารูปแบบพื้นที่การทอผ้า สรุปได้ว่า พื้นที่การทอผ้ามีพัฒนาการ อันเนื่องมาจากแก้ไขปัญหาคือเดิมที่มีอยู่ โดยเริ่มแรกพื้นที่ทอจะมีลักษณะแบบเป็นหลุมลงใต้ดิน แต่เนื่องด้วยผลกระทบของปัญหาที่มีผลต่อการทำงานของผู้ทอ จึงส่งผลให้มีการออกแบบเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้เป็นในรูปแบบบนดินอยู่ในโรงทอที่แบ่งเป็น 2 ระดับ เพื่อง่ายต่อการเข้าถึงและเกิดความสะดวกสบายในการทอ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Oliver (1997) ที่ได้กล่าวถึง รูปแบบสถาปัตยกรรมมีความสอดคล้องต่อปัจจัยด้านต่าง ๆ สถาปัตยกรรมจึงถูกออกแบบเพื่อแก้ไขปัญหาและบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่วางไว้ แม้ว่า จะเป็นสถาปัตยกรรมประเภทเดียวกันและสร้างมาเพื่อผู้ใช้งานประเภทเดียวกัน ย่อมสามารถเปลี่ยนแปลงได้ อันเนื่องมาจากปัจจัยที่เปลี่ยนแปลงเพื่อแก้ไขปัญหาคือเดิมที่เคยเกิดขึ้น

1. พื้นที่ทอผ้าแบบท้องถิ่นดั้งเดิมของหมู่บ้านท่าสว่าง

ISOMETRIC

PLAN

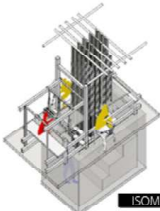
SECTION

REALISTIC

2. พื้นที่ทอผ้าแบบจันทริโกมา

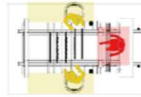
2.1 แบบหลุมใต้ดิน

ISOMETRIC

LOWER LEVEL

UPPER LEVEL

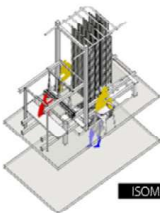

SECTION

REALISTIC

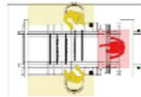
2.2 แบบบนดิน

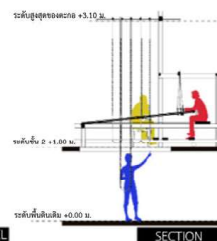
ISOMETRIC

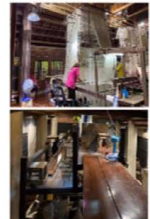
LOWER LEVEL

UPPER LEVEL

SECTION

REALISTIC

- คนทำหน้าที่ทอและทอกระสวยทอผ้า
- คนทำหน้าที่ขัดไม้ตะกอกและส่งไม้ตะกอก
- คนทำหน้าที่ปิดตะกอกขึ้น-ลงตามลำดับลาย

ภาพที่ 6 การเปรียบเทียบผังพื้นที่และรูปตัดระหว่างพื้นที่การทอผ้าของท้องถิ่นดั้งเดิมของหมู่บ้านท่าสว่าง และพื้นที่การทอผ้าของกลุ่มจันทริโกมา

3. คุณลักษณะพื้นที่ภายในสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทริโกมาและปัจจัยด้านกรรมวิธีการทอผ้า

จากสถานการณ์ของหมู่บ้านท่าสว่างในช่วงก่อน พ.ศ. 2540 เป็นช่วงที่ได้รับผลกระทบด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจและด้านวัฒนธรรม จากหมู่บ้านที่เคยมีชาวบ้านเกือบทุกหลังคาเรือนประกอบอาชีพจากการทอผ้า กลับกลายเป็นหมู่บ้านที่คนในหมู่บ้านแทบจะหลงลืมวิธีการทอผ้า โดยจะทอตามบ้านเพียงไม่กี่หลังเท่านั้น เนื่องด้วยสถานการณ์ ณ เวลานั้น คนในหมู่บ้านไม่สามารถหารายได้ที่เพียงพอจากการทอผ้า ทำให้เกิดการอพยพเข้าไปประกอบอาชีพในต่างพื้นที่

ต่อมา พ.ศ. 2540 กลุ่มทอผ้าจันทริโกมาได้จัดตั้งขึ้น ซึ่งทำให้สร้างการเปลี่ยนแปลงที่ดี ทั้งด้านการท่องเที่ยวเชิงหัตถกรรมและเศรษฐกิจในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงมีช่องทางในการสร้างรายได้จากการทอผ้ามากขึ้น ทั้งจากการเข้ามาทอผ้าในกลุ่มจันทริโกมาและจากการทอเองที่บ้าน ทำให้มีผู้ทอตามแต่ละครัวเรือนภายในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น แสดงถึงอิทธิพลของกลุ่มจันทริโกมาที่มีความสำคัญต่อหมู่บ้านท่าสว่าง

พัฒนาการของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทริโกมาที่จะกล่าวในที่นี้ เป็นภาพรวมของการพัฒนาที่เริ่มจากการก่อตั้งกลุ่มทอผ้าไหมยกทองจันทริโกมา จนถึงสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทริโกมาที่ได้เปลี่ยนแปลงให้เข้าสู่สังคมร่วมสมัยในปัจจุบัน โดยมองผ่านรูปแบบของพื้นที่การใช้งานภายในสถาปัตยกรรม สะท้อนถึงปัจจัยด้านผลผลิตในการทอ ปัจจัยด้านกิจกรรมในการทอ และปัจจัยด้านอื่น ๆ พื้นที่ภายในสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทริโกมาถูกย้ายและปรับเปลี่ยนมาแล้วหลายครั้ง

จากการสัมภาษณ์สามารถแบ่งการศึกษาคุณลักษณะพื้นที่สถาปัตยกรรมสำหรับการทอผ้าไหมยกทองจันทร์โสมา ออกเป็น 3 ช่วง ตามการเปลี่ยนแปลงอาคาร ได้แก่โรงทอช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2540 - พ.ศ. 2545) อาคารถูกตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ของชมรมกลุ่มทอผ้าจันทร์โสมาและได้ถูกรื้อในเวลาต่อมา โรงทอช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2545 - พ.ศ. 2556) อาคารถูกตั้งอยู่บริเวณภายนอกของพื้นที่ชมรม และโรงทอช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2554 - ปัจจุบัน) จึงได้ย้ายกลับเข้ามาตั้งในตำแหน่งเดียวกับสถาปัตยกรรมช่วงที่ 1 (ดังภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 การปรับเปลี่ยนตำแหน่งของโรงทอของทั้ง 3 ช่วงเวลา

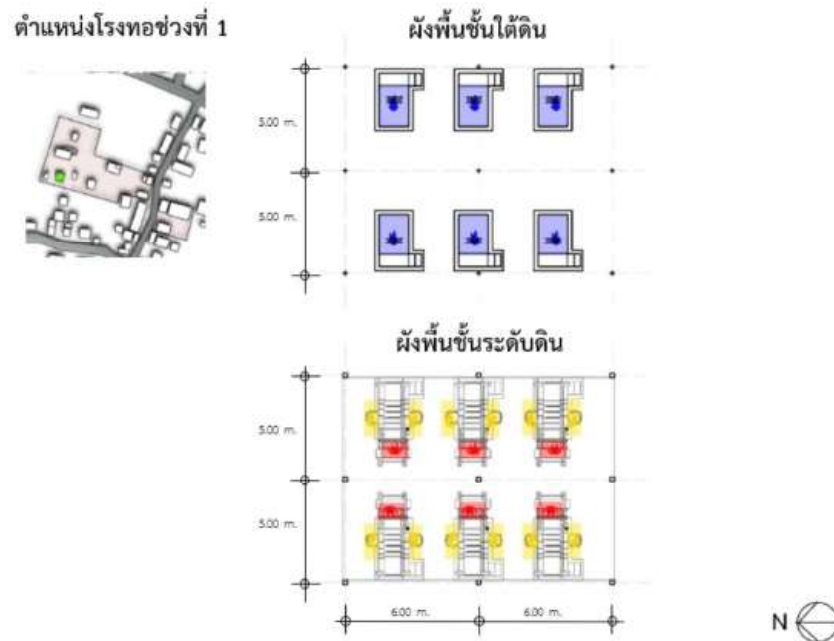
3.1 คุณลักษณะพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทร์โสมา ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2540 - พ.ศ. 2545)

พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทร์โสมาในช่วงนั้น เป็นสถาปัตยกรรมที่ผู้ก่อตั้งกลุ่มได้พัฒนาขึ้นมา เพื่อเป็นการทดลองและริเริ่มกรรมวิธีการออกแบบกรรมวิธีการทอผ้าไหมยกทองแบบใหม่ที่ผสมผสานระหว่างการทอแบบราชสำนักกับเทคนิคการทอผ้าแบบพื้นบ้านของจังหวัดสุรินทร์ โดยสถาปัตยกรรมในช่วงแรกเริ่ม จะเน้นการออกแบบที่สามารถประหยัดงบประมาณให้ได้มากที่สุด เนื่องจากเป็นช่วงก่อสร้างตัวของกลุ่มทอผ้ากลุ่มใหม่ที่งบประมาณจำกัด ในช่วงนั้นถือได้ว่าเป็นกลุ่มที่ได้นำอิทธิพลการทอจากภายนอกเข้ามาสู่ในชุมชนที่มีกรรมวิธีการทอเป็นของตนเอง จึงทำให้พื้นที่สถาปัตยกรรมจันทร์โสมามีการต้องปรับตัวให้เข้ากับชุมชนที่มีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมค่อนข้างมาก

สถาปัตยกรรมที่ไม่มีผนังปิดกันเป็นพื้นที่โล่งที่ปกคลุมด้วยหลังคาจั่วสังกะสี ซึ่งสัมพันธ์กับเขตร้อนชื้นของภูมิภาคนี้ เป็นช่วงริเริ่มก่อตั้งกลุ่มซึ่งมีสมาชิกในกลุ่มทอผ้าไม่มากนัก และการทำงานของสมาชิกจะเป็นการผลัดกันมาทอ ทำให้ลักษณะการจัดวางพื้นที่ของสถาปัตยกรรมมีพื้นที่ในการทอ 6 จุด ภายในตัวสถาปัตยกรรมจะมีเพียงกิจกรรมกระบวนการทอผ้าไหมยกทองเท่านั้น ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ เช่น การสาวไหม ย้อมไหม ฯลฯ จะอยู่ในพื้นที่อื่น

พื้นที่ในการทอผ้าของสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทร์โสมา ในช่วงแรกถูกออกแบบให้เป็นหลุม โดยระยะความลึกของหลุมถูกขุดลงไปใต้ดินประมาณ 1.5 เมตร เพื่อรองรับระยะของจำนวนตะกอ และพื้นที่ที่จะให้ผู้ทอสามารถเข้าไปใช้งานได้ กรรมวิธีการทอในช่วงนั้นจะใช้ผู้ทอ 3-4 คน โดยคนหนึ่งมีหน้าที่พุ่งกระสวย ทอผ้า 1 อีกคนหนึ่งทำหน้าที่ปิดตะกอให้ขึ้นลงตามลำดับสาย และม้วนตะกอยาวให้เส้นยืนแยกออกตามจังหวะสาย 2 คนข้างต้นที่กล่าวมา ทออยู่ในระดับพื้นปกติ และส่วนอีก 1 คน ทอในตำแหน่งหลุม เพื่อทำหน้าที่ขัดไม้ตะกอกับเส้นยืนให้เกิดลวดลายและส่งต่อไปให้กับคนด้านบน ปัญหาที่พบในการใช้งานสถาปัตยกรรมในช่วงดังกล่าว คือ หลุมทอผ้าที่ถูกขุดเป็นแหล่งรวมของสัตว์และแมลงที่มีพิษซึ่งเป็นอันตรายต่อผู้ใช้งาน

อีกทั้ง การรั่วซึมของน้ำที่ขังในหลุม เกิดปัญหาในการทำความสะอาดพื้นที่ และส่งผลต่อการใช้งานที่ไม่สะดวกสบายของผู้ทอในที่สุด (ดังภาพที่ 8)

ภาพที่ 8 ผังพื้นที่สถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทรีโสมาช่วงที่ 1

3.2 คุณลักษณะพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทรีโสมา ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2545 - พ.ศ. 2556)

พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทรีโสมาในช่วงที่ 2 มีการพัฒนาต่อมาเพื่อแก้ไขปัญหาที่ได้รับจากการใช้งานของสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทรีโสมาในช่วงที่ 1 วัสดุใหม่ที่ถูกนำมาใช้ยังคงเป็นวัสดุธรรมชาติที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น และมีการใช้วัสดุที่ทำให้เกิดความคงทน เช่น การใช้เสาคอนกรีต การใช้หลังคากระเบื้องคอนกรีต เป็นต้น (ดังภาพที่ 9) สถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทรีโสมาในช่วงนั้น จุดประสงค์ขณะสร้างอาคารต้องการให้เป็นพื้นที่ชั่วคราวเท่านั้น แนวคิดที่ส่งผลต่อการออกแบบอาคาร คือ ความต้องการที่จะสร้างผลผลิตของผ้าไหมยกทองในจำนวนมาก และต้องการให้ชาวบ้านในหมู่บ้านหันกลับมาสร้างรายได้จากการทอผ้าไหมอีกครั้ง ทำให้จากจุดประสงค์ของอาคารในครั้งแรกที่จะให้เป็นเพียงอาคารชั่วคราว กลับได้ใช้งานอาคารในระยะเวลา 7-8 ปี เนื่องจากต้องประคับประคองสมาชิกของกลุ่มทอผ้าถึงร้อยกว่าคน ในเวลานั้นกลุ่มทอผ้าจันทรีโสมาได้กลายเป็นพื้นที่สร้างรายได้เสริมให้กับชาวบ้านในหมู่บ้าน และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในหมู่บ้าน ทำให้คนในหมู่บ้านเริ่มมีการทอผ้าในแต่ละครัวเรือนมากขึ้น ซึ่งจากการสำรวจเบื้องต้นชาวบ้านบริเวณโดยรอบ พบว่า ได้มีการปรับตัวสำหรับการท่องเที่ยวในหมู่บ้านมากขึ้น เช่น มีการต่อเติมบ้านของตนเองให้เป็นพื้นที่ขายผ้าไหมในส่วนหน้าบ้าน แสดงเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดี หลังจากเกิดการก่อตั้งโรงทอผ้าไหมยกทองจันทรีโสมา

ภาพที่ 9 รูปแบบอาคารของสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทร์โสมช่วงที่ 2

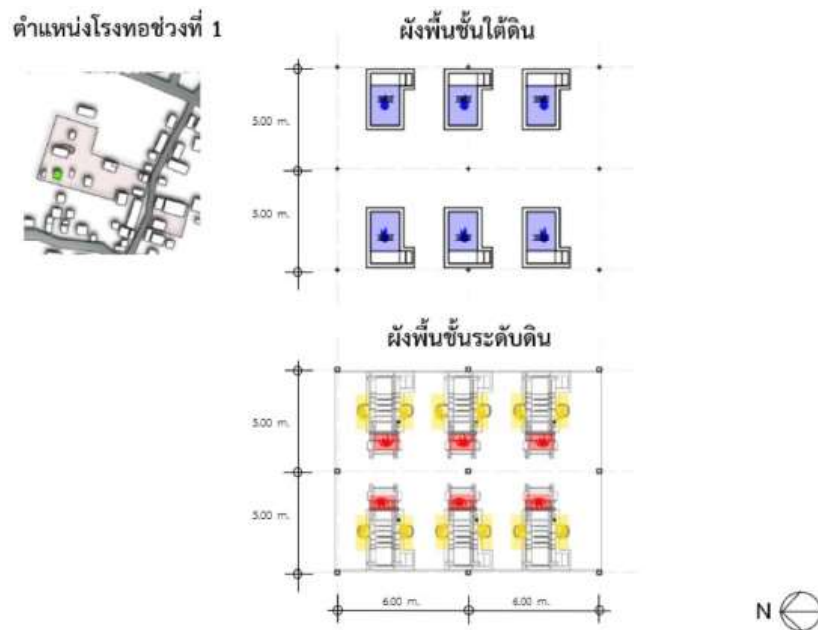
พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมถูกออกแบบเพื่อรองรับสมาชิกที่มีจำนวนมากขึ้น โดยเป็นอาคารขนาดใหญ่สองชั้นมีลักษณะเปิดโล่งทั้งสองชั้น โครงสร้างเสาปูนและวัสดุพื้นชั้นบนเป็นพื้นไม้ ต้องเจาะพื้นเพื่อให้ผู้ที่ทำหน้าที่อยู่ในส่วนด้านล่างสามารถลงไปอยู่บนพื้นดินได้ ส่วนชั้นด้านล่างมีลักษณะเป็นใต้ถุนระยะความสูงประมาณ 2.5-3 เมตร อาคารมีหลังคาจั่วมุงกระเบื้องคอนกรีต (ดังภาพที่ 10)

ส่วนพื้นที่ในการทอผ้าถูกออกแบบเพื่อรองรับจำนวนกี่และช่างทอที่มีจำนวนมากกว่า 100 คน ลักษณะการจัดวางพื้นที่ของสถาปัตยกรรมจึงมีพื้นที่ในการทอถึง 20 จุด พื้นที่ในการทอผ้าถูกออกแบบออกเป็นสองฝั่งและมีทางเดินอยู่บริเวณตรงกลางของอาคาร เนื่องจากต้องรองรับการสัญจรของผู้ใช้งานจำนวนมาก พื้นที่ส่วนชั้นล่างถูกแบ่งเป็นพื้นที่เก็บเครื่องทอและอุปกรณ์การทอที่เกิดการชำรุดแล้ว (ดังภาพที่ 11)

ภาพที่ 10 ลักษณะพื้นที่ภายในของสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทร์โสมช่วงที่ 2

ที่มา: ปรับปรุงจาก Meechok (2011)

ภาพที่ 11 ผังพื้นที่สถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทร์โสมาช่วงที่ 2

3.3 คุณลักษณะพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทร์โสมา ช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2554 - ปัจจุบัน)

ช่วงที่ 3 มีแนวคิดที่จะพัฒนาเพื่อปรับตัวตามสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมในวิถีร่วมสมัย และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้กับหมู่บ้านทำสาวงามมากขึ้น โดยการออกแบบให้สถาปัตยกรรมเป็นส่วนหนึ่งในการถ่ายทอดภูมิปัญญากรรมวิธีการทอผ้าสู่ผู้สนใจ และเป็นส่วนที่ทำให้เห็นถึงความสำคัญและคุณค่าให้ได้ตระหนักว่า ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าควรแก่การคุ้มครองรักษาให้คงอยู่คู่ประเทศไทยต่อไป ผ่านการถ่ายทอดเป็นกึ่งพิพิธภัณฑ์กึ่งโรงทอผ้า โดยได้เปลี่ยนแปลงจากการที่เป็นเพียงโรงทอผ้าอย่างเดียวให้เป็นพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้คนภายนอกได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้และศึกษา เกี่ยวกับระบบการทอผ้าไหมยกทองที่เป็นคุณลักษณะของจันทร์โสมา ในขณะที่สถาปัตยกรรมยังคงมีกิจกรรมการผลิตผ้าไหมยกทอง

ขณะเดียวกันแกนนำผู้ก่อตั้งกลุ่มจันทร์โสมา มีแนวคิดที่ไม่ต้องการให้การทอผ้าไหมยกทองของที่นี่เป็นระบบอุตสาหกรรมแบบเต็มรูปแบบ เนื่องจากไม่ต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเดิมของหมู่บ้านทำสาวงาม แต่ยังคงมีความต้องการที่จะผลักดันการท่องเที่ยวในหมู่บ้านจึงลดจำนวนผู้ทอลงให้ผู้ทอที่เป็นชาวบ้านในหมู่บ้านได้กลับไปทอผ้าตามวิถีชีวิตดั้งเดิมของทำสาวงามที่บ้านของแต่ละบุคคล และผลิตเวียนกันเข้ามาทอในกลุ่มจันทร์โสมาในกะงานของแต่ละคน เพื่อสร้างรายได้เสริมแทน

สถาปัตยกรรมจึงถูกออกแบบเพื่อรองรับสมาชิกที่มีจำนวนน้อยลงกว่าเดิม ลักษณะการจัดวางจึงมีพื้นที่ในการทอเพียงแค่ 5 จุด โดย 3 ที่ วางภายในอาคารเป็นประเภทบนดิน อีก 2 ที่ วางไว้บริเวณส่วนด้านนอกอาคารเป็นประเภทแบบหลุมใต้ดิน สาเหตุที่ยังคงรูปแบบพื้นที่ทอผ้าแบบหลุมไว้ เนื่องจากมีจุดประสงค์เพื่อแสดงที่มาของพัฒนาการของพื้นที่ทอผ้าของกลุ่มจันทร์โสมา ให้ผู้เข้ามาเยือนได้เห็นเกี่ยวกับพื้นที่การทอที่หลากหลาย และมีการออกแบบชั้นใต้ดินเป็นพื้นที่สำหรับนักท่องเที่ยวได้เห็นและเรียนรู้ระบบการทอผ้าจากมุมต่ำ และเป็นพื้นที่เก็บของและอุปกรณ์ในการทอต่าง ๆ (ดังภาพที่ 12 และภาพที่ 13)

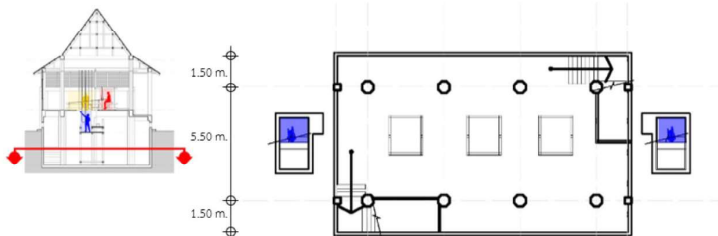

ภาพที่ 12 ลักษณะรูปแบบพื้นที่ทอผ้าของกลุ่มทอผ้าจันทร์โสมาช่วงที่ 3 (ซ้าย) ระดับพื้นดินชั้นที่ 1 และ (ขวา) ระดับพื้นชั้นใต้ดิน

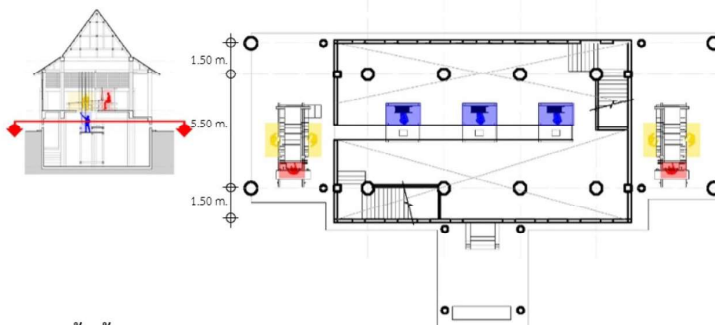
ตำแหน่งโรงทอช่วงที่ 3

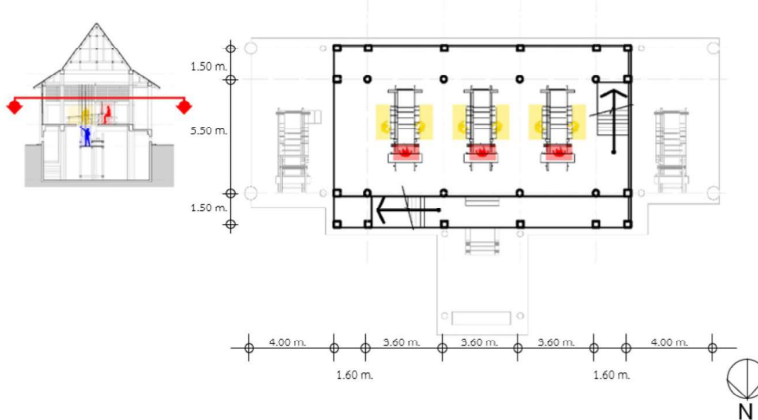
ผังพื้นที่ดิน

ผังพื้นที่ระดับดิน

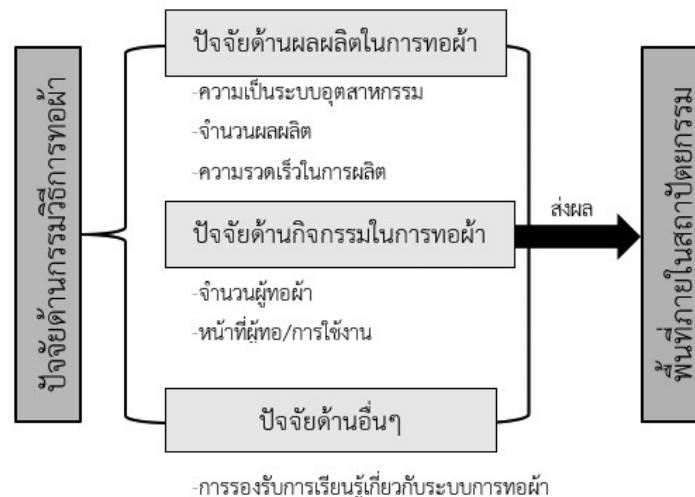

ผังพื้นที่ 1

ภาพที่ 13 ผังพื้นที่สถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทร์โสมาช่วงที่ 3

จากการวิเคราะห์และสรุปผลการศึกษาพื้นที่ภายในสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทร์โสมา พบว่ามีปัจจัยด้านกรรมวิธีการทอ 3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการออกแบบพื้นที่ภายในสถาปัตยกรรม ได้แก่ (1) ปัจจัยด้านผลผลิตของการทอ เช่น จำนวนผลผลิตในการทอและการเป็นระบบอุตสาหกรรม (2) ปัจจัยด้านกิจกรรมในการทอ เช่น จำนวนสมาชิกของกลุ่มทอผ้าจันทร์โสมาและช่วงเวลาการทำงานของผู้อยู่ทอ และ (3) ปัจจัยด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะการรองรับการเรียนรู้เกี่ยวกับระบบการทอ ทั้ง 3 ปัจจัยด้านกรรมวิธีการทอที่ได้กล่าวมาข้างต้น เป็นตัวกำหนดการจัดวางพื้นที่และการกำหนดระยะความสูงของพื้นที่ (ดังภาพที่ 14)

ภาพที่ 14 ปัจจัยด้านกรรมวิธีการทอผ้าที่ส่งผลต่อพัฒนาการของรูปแบบพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมจันทร์โสมา

ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบปัจจัยด้านกรรมวิธีการทอที่ส่งผลต่อการใช้พื้นที่ของสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทร์โสมาใน 3 ช่วง ตามการเปลี่ยนแปลงอาคาร

ปัจจัยต่าง ๆ	สถาปัตยกรรมสำหรับการผลิตผ้าไหมยกทองจันทร์โสมา		
	ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2540 - พ.ศ. 2545)	ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2545 - พ.ศ. 2556)	ช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2554 - ปัจจุบัน)
1) ปัจจัยด้านผลผลิตในการทอผ้า	เป็นการทดลองก่อนจะเข้าเป็นระบบอุตสาหกรรม	เป็นระบบอุตสาหกรรมแบบเต็มรูปแบบ	เป็นกึ่งระบบอุตสาหกรรม
2) ปัจจัยด้านกิจกรรมในการทอผ้า			
(1) จำนวนสมาชิกผู้อยู่ทอ	10 คน	100 คน	20 คน
(2) ช่วงเวลาการทำงานของผู้ทอ	ทุกคนทำงานเต็มเวลา	ส่วนใหญ่ทำงานเต็มเวลา มีเฉพาะบางส่วนที่มีการผลิตกะกันเข้ามาทำงาน	ส่วนใหญ่ผลิตกะกันเข้ามาทำงาน มี 3 คนที่ทำงานเต็มเวลา
3) ปัจจัยด้านอื่น ๆ	-	สาวไหม ย้อมไหม	กิจกรรมเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้เรื่องระบบการทอ

วิเคราะห์และสรุปผลการศึกษา

จากผลการศึกษา พบว่า มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ Oliver (1997) และ Hall (1966) ที่ได้ อธิบายถึงพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมมีความสอดคล้องต่อปัจจัยด้านต่าง ๆ สถาปัตยกรรมจึงถูกออกแบบเพื่อ แก้ไขปัญหาและบรรเทาเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่วางไว้ จากการวิเคราะห์นำไปสู่ผลลัพธ์ของการศึกษาได้ว่า สถาปัตยกรรมสำหรับการผลิตผ้าไหมยกทองจันทรีโสมา สะท้อนถึงเงื่อนไขสังคมวัฒนธรรมบริบท ที่ส่งผล ต่อรูปแบบกิจกรรมและพฤติกรรมการใช้พื้นที่ในวิถีที่แตกต่างจากอดีต ซึ่งกำลังเป็นปรากฏการณ์ของการเกิด รูปแบบทางสถาปัตยกรรมใหม่ที่รองรับเศรษฐกิจและลักษณะกิจกรรมแบบใหม่ ที่ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบ เดิมไม่สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นได้ และสถาปัตยกรรมนั้นไม่ได้เกิดขึ้นเพื่อรองรับเฉพาะ การใช้งานอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทรีโสมานั้นถือ เป็นตัวแทนที่โดดเด่น ของการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ดังกล่าว ตัวสถาปัตยกรรมถูกสร้างขึ้นภายใต้การคิดและแก้ปัญหาเบื้องต้น โดยผู้เกี่ยวข้องกับการทอดด้วยตนเอง มีพัฒนาการและการปรับเปลี่ยนการจัดการพื้นที่ใน 3 ช่วงเวลาตามการ เปลี่ยนแปลงของอาคาร เพื่อรองรับต่อลักษณะและกระบวนการทอดผ้าไหมยกทองที่มีสวดลายซับซ้อนและมี จำนวนตะกอมากเป็นพิเศษ ต่างจากการทอดผ้าไหมทั่วไปและการทอดแบบดั้งเดิมพื้นที่ที่มีกมมีจำนวนตะกอ ไม่ถึงสองร้อยตะกอ จำนวนตะกอและกระบวนการทอดผ้านั้นถือเป็นเงื่อนไขสำคัญยิ่งต่อการปรับตัว ทั้งสถาปัตยกรรมและผู้คนที่ใช้อาคารโดยตรง ส่งผลต่อการจัดการพื้นที่การทอดและพื้นที่ภายในสถาปัตยกรรม อย่างชัดเจน นอกจากนี้ ความต้องการเข้าไปศึกษาเรียนรู้จากสังคมภายนอกเป็นเงื่อนไขเพิ่มเติมที่เข้ามามีผล กับการจัดการพื้นที่อาคารอีกชั้นหนึ่งด้วย ทั้งนี้ การศึกษาสถาปัตยกรรมผ้าไหมยกทองจันทรีโสมา มีความ สำคัญในแง่การศึกษาถึงการปรับตัวในการอยู่ร่วมกันกับสังคมและวัฒนธรรมใหม่ ผ่านมุมมองทาง สถาปัตยกรรม ดังนั้น สถาปัตยกรรมสำหรับการผลิตผ้าไหมยกทองจันทรีโสมาเป็นผลลัพธ์ทางวัฒนธรรม จึงสะท้อนการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์ กลไก และความสัมพันธ์เหล่านี้ จะทำให้เห็นแนวโน้ม การเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและกายภาพทางวัฒนธรรมในอนาคต อันนำไปสู่การวางแผนรองรับการ เปลี่ยนแปลงเหล่านั้นภายใต้วิถีสันติสุขที่กำลังดำเนินไปอย่างมีทิศทางต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “คุณลักษณะพื้นที่และการออกแบบสถาปัตยกรรมผ้าไหม ยกทองจันทรีโสมา” กลุ่มหัวข้อวิทยานิพนธ์ สถาปัตยกรรมกับความท้าทายต่อการปรับตัวทางสังคมและ วัฒนธรรมในวิถีสันติสุข โดยได้รับการอุดหนุนการวิจัยจากโครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต วช. ด้านมนุษยศาสตร์- สังคมศาสตร์ จากสำนักงานวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2564

เอกสารอ้างอิง

- Hall, E.T. (1966). **The hidden dimension**. New York: Doubleday.
- Jiranakhorn, N. (2007). **Phamai yok thong 1000 tako: koranee sueksa klum tho pha yok thong “Chan Soma”, changwat Surin**. (In Thai) [1000 tako silk weaving: a case study of the gold weaving group “Chan Soma”, Surin province]. (Master’s thesis). Bangkok: Srinakharinwirot University.
- Meechok, C. (2011). **Sunkarnrianru lae anurak phamai yok thong, Tha Sawang, changwat Surin**. (In Thai) [Yok thong silk learning and conservation center, Tha Sawang, Surin province]. Khon Kaen: Khon Kaen University.
- Oliver, P. (1997). **Encyclopedia of vernacular architecture of the world volume 1**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oliver, P. (2006). **Built to meet needs: cultural issues in vernacular architecture**. N.P.: Architectural Press.
- Pattamasiriwat, D. (2004). Thun sangkhom lae thun watthanatham nai rabob setthakit lae karnchatkarn yukmai. (In Thai) [Social capital and cultural capital in the modern economy and management]. In Pattamasiriwat, D. (Ed.) **Proceeding of Collection of Articles from the 2004 Academic Conference** (pp.104-110). Phitsanulok: Naresuan University.
- Rukspollmuang, C. (2002). **Naewkid lae trisadee kong karn phatthana: krabuan that thi plianplaeng**. (In Thai) [Concepts and theories of development: a changing paradigm]. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Sirasoonthorn, P. (2004). **Naewkid lae trisadee kong karn phatthana sangkom**. (In Thai) [Concepts and theories of social development]. Phitsanulok: Naresuan University.
- Taragoonngernthai, W. (2020, February 3). **Interview**. Leader of Chansoma, Tha Sawang, Surin. Tourism Authority of Thailand Surin. (2016). **Klum tho pha yok thong Chansoma, changwat Surin** [picture]. (In Thai) [Chansoma golden brocade, Surin province]. N.P.: Author